

Tänkandets

två
revolutioner

Upptäckten
av kosmos
och oss själva

Linda Trinkaus
Zagzebski

Översättning: Claes Bernes

fri tanke

Innehåll

1. Tänkandets två revolutioner: en översikt över berättelsen.....	9
2. Världen föregår sinnet: den första stora idéen dominerar	35
De två stora idéerna i en sammanhängande berättelse	35
Ursprunget till matematiken, naturvetenskapen och metafysiken ..	40
Konsten och arkitekturen.....	50
Den episka diktkonsten	56
Moral tolkad som harmoni med universum.....	62
Sinnets transcendens.....	67
3. Sinnet föregår världen: den andra stora idéen dominerar	77
Det stora skiftet: filosofin tar sig an den empiriska vetenskapen ...	77
Konsten och subjektivitetens framväxt.....	91
Romanen.....	98
Autonomi och moralens föränderliga grundvalar.....	103
Nittonhundratalet: den andra stora idéen utsätts för angrepp	112
4. Det moraliska arvet: autonomi kontra harmoni med världen.....	117
Personen och jaget	117
Autonomi och rättigheter	130
De två stora idéerna och politiska motsättningar.....	141
5. Kan vi få grepp om hela verkligheten?	155
Kan ögat se sig självt?	155
Verkligheten inifrån och ut	165
Verkligheten utifrån och in	178
6. Framtiden: en tredje största idé.....	195
Intersubjektivitet	195
»Jag«, »du« och oenighet.....	210
Gudsperspektivet: vad är verkligheten i dess helhet?.....	216
Tack.....	229
Bibliografi	231
Slutkommentarer	259

Tillägnad Notre-Dame de Paris

Denna sinnebild för människans civilisation blev delvis ödelagd av brand den 15 april 2019, vilket nödvändiggjorde en omfattande restaurering. Händelsen påminner mig om det bräckliga hos våra mest oundgängliga kulturella skapelser, oavsett om de är byggnader eller idéer. Sköna konstverk och de idéer som förädlar mänskligheten tar århundraden att bygga upp, men de kan raseras på ett ögonblick.

Tänkandets två revolutioner: en översikt över berättelsen

»Det evigt obegripliga med världen är dess begriplighet.«

Albert Einstein¹

TVÅ IDÉER HAR UNDER människans historia kommit att ligga till grund för ofantligt många av den mänskliga civilisationens kulturella nyskapelser. De idéerna är så enkla att det är lätt att förbise deras oerhörda inflytande, och det är lätt att glömma att vi inte alltid har haft dem. Den ena idén är att det mänskliga sinnet kan få grepp om universum; den andra idén är att det mänskliga sinnet kan få grepp om sig självt. Jag ska berätta om de här två idéerna och om hur förhållandet mellan dem förändrades från dominans för den första till dominans för den andra. Idéerna står inte i strid med varandra, och många samhällen har införlivat dem utan svårighet, men i Västerlandet uppkom en konflikt mellan idén att vi får grepp om världen innan vi får grepp om vårt sinne och idén att vi får grepp om vårt sinne innan vi får grepp om världen. Den konflikten har åstadkommit intellektuell förvirring och kulturella motsättningar. Att blicka bakåt kan hjälpa oss att se framåt, och i slutet av den här boken framför jag några tankar om utsikterna att en tredje stor idé växer fram, och om det olösta problemet hur man kan föreställa sig världen som en helhet.

Ordet »universum«

»Universum« är ett ursprungligen latinskt ord som betyder »det hela, allting som existerar«. Men vanligen används det i betydelsen »hela den fysiska verkligheten«, eller allt som härrör från big bang. Den här tvetydigheten gör att det kan vara frestande att likställa hela verkligheten med hela den fysiska verkligheten, och astronomen Carl Sagan har förkunnat: »Kosmos är allt som finns, har funnits och någonsin kommer att finnas.« (Sagan et al. 1980) Men frågan huruvida allt som existerar är detsamma som allt som har en fysisk existens kan ju inte avgöras på grundval av vad ett ord betyder. I den här boken låter jag ordet »universum« beteckna allt som existerar, oavsett om det är fysiskt eller ej. Ibland använder jag ordet »världen« i samma betydelse.

Den första stora idén kan förefalla självklar eftersom den tas för given inom så många av våra allmänna kulturella verksamheter – religionen, filosofin, naturvetenskapen, matematiken. Alla dessa strävanden syftar till att klarlägga sådant som är både grundläggande och allmängiltigt – universella lagar för talen, universums fysiska uppbyggnad, dess ursprung och framtid, och möjligen vårt eget slutliga öde. Verksamheter av det här slaget förutsätter att man tänker sig universum som ett sammanhållet helt snarare än som ett virrvarr av sinsemellan oberoende fenomen. Men tanken att världen hänger samman har inte tvingats på oss, och under tusentals år har människan gjort framsteg utan att ta hjälp av den. Alla samhällen som vi känner till har från första början varit kapabla att arbeta med föremål och handskas med dem. Men förmågor som att utvinna metaller och forma dem till redskap, utveckla byggt teknik, odla grödor och föda upp husdjur är inte beroende av tanken att

världen är ett sammanhållet helt; än mindre är de beroende av idén att det mänskliga sinnet kan få grepp om världen. Förmodligen grundar sig varenda uppfinning på uppfattningen att det förekommer regelbundenheter i tillvaron, men man behöver inte tro att det mänskliga sinnet kan få grepp om världen som helhet för att kunna ta elden i bruk eller tillverka krukor eller plantera grödor. Samma sak gäller dekorativ konst och förmågan att berätta en historia. Faktum är att människor kunde berätta historier om gudarna utan att tänka sig att de kunde få grepp om universum, så den första stora idén var inte nödvändig för forntidens mytologi, och religion behöver inte innefatta idén om universum som en helhet.² Men genom det mest dramatiska språng som utvecklingen av vårt tänkande någonsin har tagit började människor tro att vi kan förstå världen i dess helhet. Vi kan se förbi det överflöd av fenomen som vi upplever och uppfatta världen som ett sammanhållet helt. Författare har emellanåt tagit upp den förbryllande frågan varför filosofin, matematiken, naturvetenskapen och flertalet stora världsreligioner alla föddes vid ungefär samma tid, under det första årtusendet f.v.t. (före vår tideräkning).³ Jag vill hävda att alla dessa landvinningar var förknippade med uppkomsten av den första stora idén.

Den första stora idén kan förefalla vidlyftig, men när jag säger att den var en *idé* menar jag inte att den måste ha varit en övertygelse, även om den förmodligen är och har varit en övertygelse för många människor. Man kan ha en idé långt innan man betraktar den som riktig, och till och med om man aldrig anser den vara riktig. Den första idén handlar om en möjlighet – om något som det mänskliga sinnet skulle kunna vara i stånd till. För en del människor fungerar den här idén som en önskan eller förhoppning snarare än en övertygelse. För andra utgör den avgjort en övertygelse, rentav ett åtagande. Jag

kommer ofta att framställa idén som riktig eftersom jag tror att den är riktig, men mycket lite av det jag skriver i den här boken hänger på att den faktiskt är riktig. Idéns genomslagskraft är inte beroende av att den uttrycker en sanning.

När jag beskriver den första stora idén som idén att det mänskliga sinnet kan få grepp om universum lämnar jag öppet huruvida sinnet är medvetet om sitt eget begripande när det får grepp (eller tror sig få grepp) om världen. En del filosofer har föreställt sig att närhelst sinnet är medvetet om något är det medvetet om sin egen medvetenhet, och att medvetenhet om någonting utanför sinnet därför alltid åtföljs av medvetenhet om att sinnet får grepp om det som finns utanför. Det skulle innebära att sinnet i någon mening, hur vag den än kan vara, alltid är medvetet om sig självt. Jag ska återkomma till den frågan, men det viktiga är att *idén* att sinnet kan få grepp om världen skiljer sig från idén att sinnet kan få grepp om sig självt. Båda idéerna rymmer inom samma sinne, men historiskt sett har de varit förknippade med mycket olika sätt att tänka om förhållandet mellan sinnet och världen, och olika sätt att bilda sig begrepp om den mänskliga individen.

I den västerländska historien sägs nästan alltid att filosofin har sitt ursprung på 500-talet f.v.t., då tre filosofer som bodde i den grekiska staden Miletos i dagens Turkiet förmodligen kom att höra till de första människor som skapade sig en bild av världen som en helhet. Den förste filosof som vi har uppgifter om är Thales, och jag måste erkänna att det dröjde decennier innan jag förstod innebörden i hans tes att grundvalen för världen utgörs av vatten. De flesta studenter som jag haft att göra med verkar tycka att Thales är fänig, men hans idé att det finns en grundläggande substans som hela världen består av var ett genidrag av första klass. Liksom sina efterföljare Anaximander och Anaximenes hade han uppfattningen att verkligheten är

ett sammanhållet helt, en uppfattning som alltsedan dess har varit vägledande för människans intellektuella och materiella framåtskridande. Anaximanders tes att alltings ursprung och grundval är det »gränslösa« eller »oändliga« (*apeiron*) var särskilt övertygande, inte bara på grund av vad den stod för utan också för att han försökte leda den i bevis genom ett resonemang. Anaximanders strävan att beskriva verkligheten fick honom att kartlägga stjärnhimlen och rita en världskarta, vilket gjorde honom till en av pionjärerna bland både astronomer och geografer. När han kartlade stjärnorna och jorden och resonerade om universums ursprung måste han ha haft den första stora idén. Han ansåg att allt som existerar hänger samman i en struktur, och eftersom den strukturen går att kartlägga kan det mänskliga sinnet få grepp om den och förmedla den till sinnet hos andra.

Två mycket olika försokratiska filosofer hade samma uppfattning. Parmenides bodde kring år 500 f.v.t. i den grekiska kolonin Elea i det som nu är södra Italien. Vad historiker brukar framhålla när det gäller Parmenides är att han var en renodlad monist. Han hävdade att allt som existerar är en enda oföränderlig företeelse, en extrem version av den första stora idén. Parmenides ställs ofta i motsats till en av sina samtida, Herakleitos från Efesos, som förkunnade att allting befinner sig i ständig förändring.⁴ Inte desto mindre är Herakleitos upphovsman till ett av de starkaste och mest levande uttrycken för den första stora idén: »Då de lyssnat inte till mig, utan till *logos*, är det vist att instämma: allt är ett.«⁵

Pythagoréerna utvidgade den första stora idén på ett sätt som sammanknöt praktiskt taget alla ämnesområden för det mänskliga tänkandet. Eftersom de ansåg att universums struktur byggde på tal kunde de koppla samman studiet av talen (matematiken) med studiet av tal i tiden (harmoniläran), med

studiet av tal i tid och rum sedda i stort (astronomin) och med studiet av harmonin hos den mänskliga själen (etiken) och hos staten (det politiska tänkandet). Universum styrs av harmonins lagar. Det här gav upphov till en enhetlig vision av hela det materiella och icke-materiella världsalltet, en bedrift utan motstycke i människans historia.⁶ Idén att talen är ett fundamentalt inslag i universum fick spridning i hela den västerländska kulturen, och den återkommer upprepade gånger i den här boken. Tack vare pythagoréerna och de andra försokratiska filosoferna kunde antikens greker skapa och lämna efter sig ett synsätt som har blivit allmänt omfattat i så hög grad att det är osynligt: att universum i sin helhet är rationellt uppbyggt. Rationalitet är en inneboende egenskap hos både sinnet och universum. Eftersom universums uppbyggnad är rationell är den begriplig för ett rationellt sinne. Detta utgjorde inte bara grunden för grekisk filosofi; det tog sig uttryck i grekisk politik, i grekisk bildhuggarkonst och arkitektur och i grekisk vetenskap. Än i dag räknar vi med att alla slags mänskliga tankar och handlingar hänger samman, i och med att vi har ärvt idén att hela universum är begripligt, och att det är begripligt eftersom det i en mycket viktig betydelse är ett sammanhållet helt. Den idén har vi aldrig övergett. Ett tecken på att vi inte har övergett den är att vi aldrig har övergett ordet »universum«.

Jag vill understryka att den första stora idén inte rätt och slätt var föreställningen att det finns ett universum med enhetlig och rationell uppbyggnad; den var föreställningen att det mänskliga sinnet kan få *grepp* om ett sådant universum. Människans insikt om sin förmåga att få grepp om universum som en helhet omvandlar hennes medvetande. Den första stora idén var väldig i sitt omfång, så man behövde ett kraftfullt sinne för att kunna få den. Insikten att man hade ett sinne med sådan kraft måste ha varit upplyftande. Den fick pythagoréerna att

föreställa sig att själen kan stiga upp och förena sig med det gudomliga, en idé som återkommer på många håll i de stora världsreligionerna. Vi ser den i de hinduiska upanishaderna, hos buddismen, hos nyplatonismen och senare i Västerlandets stora metafysiska system, exempelvis de som utvecklades av Thomas av Aquino och Spinoza. Den första stora idén gav människor en känsla av harmoni med universum, vilket ledde dem till en moraluppfattning som har bestått under lång tid inom många kulturer förutom den västerländska: uppfattningen att moral är att leva och känna i samklang med världen.

Den första stora idén utmynnade också på ett annat sätt i moral. Insikten om människans plats i universum som helhet leder inte bara till förhoppningar om ett liv efter detta eller ett förenande av det enskilda sinnet med den högsta makten, utan också till en känsla av ansvar inför Gud eller den högsta makten. När individer av vårt släkte kom att betrakta sig själva som betydelsefulla insåg de att deras handlingar måste tas på allvar. Moralregler handlar inte bara om att samsas med ett minimum av våld; de utgörs av lagar som måste följas av varelser vars förståelse av universum gör dem ansvariga *inför* universum.

Redan före Sokrates hade alltså grekiska filosofer förmått både skapa och knyta samman metafysik, naturvetenskap, matematik, musikteori, moral och ett slags religiös vision som inte förekom inom den grekiska religionen. På andra håll i världen fick den första stora idén formen av begynnelsen till en världsreligion – hinduism, buddism, zoroastrism, daoism, judendom – men i Grekland var det filosofin snarare än den grekiska religionen som från början uttryckte den första stora idén, vilket ger grekerna en särställning i den idéns historia. Den första idén omvandlade det mänskliga medvetandet och gjorde det möjligt att uppleva omvändelse.⁷ Människor kunde uppfatta sig själva som upphöjda varelser, en uppfattning som

lyfte deras medvetande till en nivå som såvitt vi vet aldrig har nåtts av något annat slags varelse. Men som vi kommer att se finns det fall där den första stora idéen inte har lett till någon omvandling.

Monoteismen är en av de viktigaste och mest bestående idéerna i mänsklighetens historia. Den blev uttryckligen antagen av judarna på 600-talet f.v.t. eller kanske ännu tidigare, minst ett sekel innan den pythagoreiska skolan blomstrade i södra Italien. Monoteismen i Gamla Testamentet lyfte den första stora idéen till en personlig nivå. Vad som gjorde den personlig var dels att den innefattade föreställningen att hela universum har kommit till genom ett beslut av ett personligt väsen, dels att den innefattade föreställningen att en människa kan ha en personlig relation med Skaparen. Det främsta uttrycket för den judiska monoteismen finns i Femte Mosebok (6:4–5): »Hör, Israel! Herren är vår Gud, Herren är en. Du skall älska Herren, din Gud, av hela ditt hjärta, med hela din själ och med all din kraft.«⁸ Detta är den avgörande yttringen av en judisk identitet, och den är särskilt anmärkningsvärd genom att den uttrycker både ett metafysiskt påstående om Gud och ett påstående om det judiska folkets förhållande till Gud. I den här versionen av den första stora idéen står det personliga i centrum.

Föreställningen att det fysiska världsalltet skapades genom ett beslut av en personlig gudom fick viktiga konsekvenser. Den innebar att fastän universum är begripligt var dess uppkomst inte ofrånkomlig – därför gick det inte att förstå enbart genom rationell begrundan. Eftersom universums egenskaper inte är ovillkorliga behöver de klarläggas. Uppfattningen att världen är villkorlig utgör en av de metafysiska premisserna för den moderna vetenskapen, och det har sagts att forntidens judar beredde mark för vetenskapens senare framväxt genom att de till skillnad från alla andra forntida folkslag ansåg att univer-

sum är villkorligt snarare än nödvändigt och att det är linjärt snarare än cykliskt.⁹

Monoteismen var också förknippad med idén att det finns morallagar som gäller för alla människor. Redan innan judarna var uttalat monoteistiska hade de ett förbund med Gud enligt vilket de var ålagda att lyda hans moraliska föreskrifter, men i något skede började de betrakta en del av dessa föreskrifter som allmängiltiga. Antydningar till att den uppfattningen kan ha förekommit så tidigt som i början av 700-talet f.v.t. finns i inledningen till Amos bok, där monoteismen förknippas med en morallag som inte är knuten till någon specifik kultur. Amos förklarar att inte bara israeliterna utan också invånarna i angränsande kungariken kommer att dömas av Gud för sina onda gärningar. Israeliternas grannar tilläts inte ursäktas sig med att deras beteende hade stöd av deras egna gudar. Det här var ett betydelsefullt steg i utvecklingen av åsikten att det finns moraliska föreskrifter som överskrider gränserna mellan enskilda samhällen, och som en konsekvens av den åsikten uppkom med tiden en övertygelse om att det finns allmängiltiga morallagar.

En ännu intressantare förlängning av den första stora idén visar sig ett sekel längre fram i Jeremias bok, där Gud låter människorna se sin trolöshet ur hans eget perspektiv. På ett ställe säger Gud: »Varför skulle jag förlåta dig? Dina söner har övergett mig och svurit vid gudar som inte är gudar. Fastän jag gav dem vad de behövde var de otrogna och skockades i horhuset.» (Jer 5:7)¹⁰ Tänk vad det innebär för intelligenta varelser att tro att det finns en enskild personlig Skapare som de har en relation till, och att de nu erbjuds att betrakta sig själva ur hans synvinkel! Insikten att de kunde se saken på det sättet måste ha varit omvälvande för judarna,¹¹ precis som det blev omvälvande för pythagoréerna att känna att deras sinnen kunde få grepp om universums matematiska struktur. Det jag

tycker är så fascinerande med bibelverser som de i Jeremia är inte *vad* Gud säger till judarna, utan det faktum att de tyckte sig ha inblick i sinnet hos ett väsen som ser allt.

Det embryo till föreställningen om en naturrätt som vi ser hos många forntida folkslag, och i synnerhet hos stoikerna, utvecklades många sekler senare av Thomas av Aquino till idén att det finns en enda evig, gudomlig lag som hos skapelsen tar sig uttryck både som en allmängiltig morallag och som en allmängiltig naturlag. Idén om en allmängiltig morallag är en förutsättning för den nutida idén om allmänna mänskliga rättigheter, och idén om en allmängiltig naturlag är en förutsättning för utvecklingen av den moderna vetenskapen.¹² I Västerlandets historia ser vi alltså en sammanhängande övergång från tidig fysik, metafysik och matematik till etik, och med tiden också till modern naturvetenskap och internationell lag, allt detta med rötter i den första stora idén.

Men den form som den första stora idén hade antagit i Västerlandet kom att svikta. Efter att ha dominerat i mer än tvåtusen år minskade den första stora idén i betydelse, och den andra stora idén tog över. Inom konsten och litteraturen inleddes det avgörande skedet i konfrontationen mellan de två stora idéerna under renässansen, medan det inom filosofin och naturvetenskapen inleddes på 1600-talet.¹³ Och här tar min berättelse en ny vändning.

Den andra stora idén, att det mänskliga sinnet har förmågan att få grepp om sig självt, uppkom sannolikt ungefär samtidigt med den första. Människor var givetvis medvetna om sitt sinne långt dessförinnan, men det jag syftar på är *idén* att det mänskliga sinnet kan få grepp om sig självt. I tusentals år var den andra idén mindre framträdande än den första. Därmed inte sagt att människor inte reflekterade över sitt sinne. I både Österlandet och Västerlandet förekom i själva verket sofistikerade böne- och

meditationsritualer som var inriktade på sinnet, men bakom dessa ritualer låg i allmänhet en önskan att få grepp om något annat – Gud eller brahman eller Dao eller det Ena. Den enskildes sinne sågs inte som väsentligt i sig. Människors tankar om det egna sinnet byggde på deras uppfattning om sinnets ställning i verkligheten som helhet. Att människans sinne är en beståndsdel av världen som helhet innebar att den första stora idén, att det mänskliga sinnet kan få grepp om världen, inkluderade den andra stora idén, att det mänskliga sinnet kan få grepp om sig självt. I Västerlandet betydde detta att kunskapen var ordnad på ett specifikt sätt. Människor känner sig själva i första hand genom sin kunskap om världen. Först får vi grepp om världen, och eftersom vi kan få grepp om världen kan vi få grepp om oss själva. Det egna sinnet är svärgenomskådligt för en själv, och det utgör inte det främsta föremålet för medvetenheten. Den ofta återgivna delfiska levnadsregeln »Känn dig själv« var inte en uppmaning att göra introspektion av det egna sinnet till en huvudsak, och den var definitivt inget uttryck för att sinnets individualitet skulle ha någon särskild betydelse. Det skulle aldrig ha fallit Sokrates in att ersätta den första stora idén med den andra. Vad Sokrates lärde oss var att vi måste ta reda på vår mänskliga natur, och den kommer vi underfund med genom att tillämpa den sokratiska metoden på världen, inte genom granskning av våra inre sinnestillstånd.

Så länge den första stora idén dominerade var medvetandets särart inte betydelsefull, och ett enskilt medvetandes särart var definitivt inte betydelsefull, även om Augustinus enastående insikt om sitt inre kan ha utgjort ett undantag.¹⁴ Folk märkte förmodligen att förståelsen av det egna sinnet på något sätt skilde sig från förståelsen av sinnen i allmänhet, men föga eller ingen uppmärksamhet ägnades åt idén att sinnets förståelse av sig självt skiljer sig *till sin natur* från sinnets förståelse av

universum, även den del av universum som innefattar sinnen. När ett mänskligt sinne får grepp om sig självt får det grepp om något som är ensamt i sitt slag, men under merparten av människans historia ser jag inget som tyder på att det unika hos ett enskilt medvetande skulle ha betraktats som mer väsentligt än det unika hos en mänsklig kropp. Kärlek tycks mig alltid vara riktad mot det unika hos en person, vilket bör betyda att man har sett det unika hos den enskilda individen, men kärleken ingår inte i det mänskliga tänkandet.¹⁵ Idén om medvetandets individualitet hade hur som helst ingen inverkan på hur filosofer tänkte om människans plats i universum. Inte heller påverkade den religionsutövandet. Och inte påverkade den någon moralisk praxis. Inom kristendomen blev människans personlighet intressantare i och med läran om inkarnationen, som direkt knöt samman mänskliga individer med Gud, och vi ser den enskilda människans betydelse i evangelietexter där Jesus säger att Gud rentav känner antalet hårstrån på våra huvuden (Luk 12:7; Matt 10:30), och i liknelsen där Gud jämförs med en herde som letar upp ett ensamt borttappat får (Luk 15:4–7). Men evangeliernas beskrivningar av vad som rör sig i Jesus sinne är knapphändiga vad gäller detaljerna och tar i första hand upp hans undervisning om sanningar som avslöjar vad människor behöver lära sig om sig själva, inte den unika personligheten hos kristendomens mest betydelsefulla individ. I den tidiga kristendomen finns rötter till föreställningen om subjektivitet, men kristendomen försökte aldrig få den andra idén att dominera över den första.

Det är brukligt att påpeka att den tidigmoderna perioden var viktig, och jag upprepar ogärna sådant som sägs i tid och otid, men jag är övertygad om att den näst mest dramatiska händelsen i det mänskliga tänkandets historia faktiskt inträffade kring 1600-talet i Europa. Idén att det mänskliga sinnet kan få grepp

om sig självt blev betydande i en grad som skilde den från idén att det mänskliga sinnet kan få grepp om universum. Från och med Descartes eller däromkring började den andra stora idén att ställa den första i skuggan.

Ett par saker är värda att notera om denna historiska förändring. Till att börja med hade den andra idén inte kunnat få en sådan betydelse om inte den första idén hade sviktat. Det dittills sammanhållna studiet av naturen och människans öde och moral började falla isär. Descartes skulle inte ha gjort den andra idén till utgångspunkt för en hel filosofisk metod om han hade varit tillfreds med den första. Det säger han uttryckligen.¹⁶ Reformationen på 1500-talet bröt den enade auktoritet som den kristna religionen hade ägt genom att uttrycka en version av den första stora idén som godtogs av praktiskt taget alla. Eftersom moralen hade förknippats med religiös auktoritet ledde undergrävandet av den religiösa auktoriteten till undergrävandet av uppfattningen om moral som lydnad inför auktoriteten, Guds röst uttryckt av mänskliga institutioner, vilket banade väg för att moralen i stället grundades hos individen. Den aristoteliska naturvetenskapen, som länge hade utgjort en del av den medeltida världsåskådningen, befanns vara bristfällig och ersattes av den nya empiriska vetenskapen. Religionskrigen och digerdöden raserade den medeltida ekonomin och de sociala och politiska strukturer som hade utgjort ett gemensamt uttryck för den första stora idén. Att det rädde förvirring inom en specifik version av den första idén var förstås inget skäl för att överge idén som sådan, och i österländskt tänkande behöll den sin ställning, men i Västerlandet fick filosofin och de historiska händelserna en förödande inverkan på den. Den enda version av den första stora idén som med tiden blev bestående i mångas sinnen var den föreställning om världen som naturvetenskapen gav upphov till.